

رسالة محمد

دانشکده اصول الدین واحد قم

گروه فقه و حقوق اسلامی

پایان نامه کارشناسی ارشد

بررسی فقهی و حقوقی احکام گونه های عده با تاکید بر مسائل مستحدثه

استاد راهنما:

جناب مستطاب آقای دکتر سید مهدی میرداداشی

استاد مشاور:

جناب مستطاب آقای دکتر محمد رصافی

دانشجو:

میلاد فلاحی

تابستان ۱۳۹۳

تقدیم به نخستین آموزگارانم:

پدرم و مادرم

تشکر و سپاس:

با حمد و سپاس بی حد و نهایت حضرت حق، نخستین و برترین معلم انسان و درود و صلوات بر محضر همه معلمان بشریت به خصوص حضرت رسول اکرم ص و ائمه طاهرین از خاندان پاک او، و سپاس از کلیه معلمان و اساتید محترم و بزرگواری که در تمام مراحل مختلف زندگی ام از محضرشان کسب علم نموده و عشق و محبت قران و اهل بیت را با سرشتم عجین نمودند؛ و با اهدا تحیت و تشکر از مشوق و راهنمای همیشگی ام، مجری عادل و صادق راه بسط و گسترش عدل و مساوات و اجرای قوانین الهی جناب مستطاب آقای محمد مهدی چراغیان دادیار محترم داسرای دیوانعالی کشور و اساتید ارجمند و والا مقام جناب مستطاب آقای دکتر سید مهدی میرداداشی استاد راهنما و جناب مستطاب آقای دکتر محمد رصافی استاد مشاور که مرا در انجام هرچه بهتر این تحقیق ارشاد نمودند و از خداوند ازلی و ابدی سعادت دنیوی و اخروی را برای همه علما و فضلا و خادمان علم و معرفت خواهانم.

چکیده

احکام مربوط به عده زنان در قوانین اسلامی متناسب با کرامت و ارزش انسانی وضع و تشریح شده است. این تکلیف آثار فقهی و حقوقی بسیاری در پی داشته و محدوده آن بسیاری از زنان اجتماع را در بر می‌گیرد بنابراین شناخت دقیق این مسئله و تشخیص بازه زمانی آن امروزه نسبت به حالات و وضعیت‌های مختلف زنان از اهمیت بسزایی برخوردار است، خصوصاً این که امروزه با پیشرفت علوم پزشکی و امکان اخراج رحم، سوالات جدیدی نیز مطرح می‌شود. در این نوشتار عده زنان در حالات مختلف مثل عده طلاق، عده وفات، عده زنان باردار، عده در عقد موقت و زنان فاقد عده مورد بررسی قرار گرفته؛ همچنین عدم لزوم عده برای زنان بدون رحم پیشنهاد شده است؛ و نیز با مطالعه تطبیقی اثبات شده است که در کشورهای اروپایی و آمریکایی اصل بر عدم عده است، لیکن به جهت حاصل شدن مطلوب در کشورهای آن‌ها راه‌کارهایی همچون اطلاع دادرسی، تفریق جسمانی زوجین در خلال رسیدگی به دادخواست طلاق و منع زوجین از ازدواج مجدد به مدت تعیین شده در حکم طلاق؛ همان اهداف عده را که شامل پیشگیری از اختلاط نسب و نفقه و... است ایفا می‌کند.

کلید واژه

عده طلاق، عده وفات، عده متعه، عده زنان یائسه، عده زنان بدون رحم.

فهرست مطالب

فصل اول: کلیات	۱
۱-۱- معرفی مسئله	۲
۲-۱- بیان اهمیت مسئله	۳
۳-۱- پیشینه تحقیق درباره مسئله	۳
۴-۱- سوال های اصلی و فرعی	۳
۵-۱- فرضیه	۴
۶-۱- روش تحقیق	۴
۷-۱- مفهوم عده	۴
۸-۱- فلسفه عده	۵
۱-۸-۱- جلوگیری از اختلاط نسب	۶
۲-۸-۱- امکان رجوع شوهر در طلاق رجعی	۷
۳-۸-۱- احترام به شوهر پس از فوت	۷
۴-۸-۱- حفظ حرمت زندگی مشترک پس از طلاق	۷
۵-۸-۱- تعبدی بودن	۸
۶-۸-۱- حفظ حیات جنین	۸
۹-۱- حکم بودن عده	۹
۱-۹-۱- تفاوت حق و حکم	۹
۲-۹-۱- تبیین حکم عده	۹
فصل دوم: شرح اقسام عده	۱۰
۱-۱-۲- عده وفات	۱۱
۱-۱-۱-۲- عده وفات غیر حامل	۱۱
۲-۱-۱-۲- عده وفات زنان حامل	۱۲
۲-۱-۲- نفقه در عده وفات	۱۳

۱۵	۱-۲-۱-۲- نقد و بررسی ماده اصلاحی.....
۱۸	۲-۲-۱-۲- بررسی فقهی موضوع.....
۲۰	۳-۲-۱-۲- پیشنهاد نهایی.....
۲۲	۲-۲- عده وطی به شبهه.....
۲۳	۱-۲-۲- جهل به موضوع خارجی.....
۲۳	۲-۲-۲- جهل به حکم در صورت فقدان شرایط.....
۲۳	۳-۲-۲- جهل به حکم در صورت شک در اتمام دوران عده.....
۲۴	۴-۲-۲- ازدواج با زنی که در عده است.....
۲۴	۱-۴-۲-۲- بررسی منابع فقهی.....
۲۴	۱-۱-۴-۲-۲- کتاب.....
۲۵	۲-۱-۴-۲-۲- روایات.....
۲۵	۱-۲-۱-۴-۲-۲- صور مختلف ازدواج در عده.....
۲۵	۱-۱-۲-۱-۴-۲-۲- عالم به عده و حرمت.....
۲۵	۲-۱-۲-۱-۴-۳-۲- جهل به عده و حرمت.....
۲۷	۳-۱-۲-۱-۴-۲-۲- یکی عالم و دیگری جاهل به عده و حرمت.....
۲۸	۳-۱-۴-۲-۲- اجماع.....
۲۸	۴-۱-۴-۲-۲- قیاس اولویت.....
۳۰	۲-۴-۲-۲- بررسی مواد قانونی و نقد آن ها.....
۳۱	۱-۲-۴-۲-۲- نقد مواد قانونی.....
۳۱	۱-۱-۲-۴-۲-۲- قانون مدنی.....
۳۱	۲-۱-۲-۴-۲-۲- قانون جزا.....
۳۶	۳-۱-۲-۴-۲-۲- پیشنهاد اصلاح ماده.....
۳۷	۳-۲- عده زوجه غایب مفقودالاثر.....
۳۷	۱-۳-۲- غایب.....
۳۷	۲-۳-۲- مرافعه زوجه غائب مفقود نزد حاکم و تعیین ضرب الاجل.....
۳۸	۳-۳-۲- چگونگی فحص.....
۳۹	۴-۳-۲- اقدامات بعد از فحص و حکم حاکم.....
۴۱	۵-۳-۲- نظر فقها در باب این اختلافات.....

۴۵	۲-۳-۶- بازگشت غائب مفقودالاثار.....
۴۷	۲-۳-۷- بررسی مسأله عسر و حرج در مورد زوجه غائب.....
۴۹	۲-۳-۸- مطالعات تطبیقی.....
۴۹	۲-۳-۸-۱- فقه عامه.....
۵۱	۲-۳-۸-۲- نگاهی بر حقوق کشورهای اسلامی.....
۵۲	۲-۴-۱- عده در نکاح متعه.....
۵۲	۲-۴-۱-۱- معنای لغوی متعه.....
۵۳	۲-۴-۱-۲- معنای اصطلاحی متعه.....
۵۳	۲-۴-۲- حکمت تشریح متعه در اسلام.....
۵۶	۲-۴-۳- تاریخ پیدایش متعه.....
۵۷	۲-۴-۴- عده در نکاح متعه.....
۵۷	۲-۴-۴-۱- عده زنان غیر حامل در نکاح موقت.....
۶۰	۲-۴-۴-۲- عده زنان حامل در نکاح موقت.....
۶۰	۲-۵-۱- عده طلاق.....
۶۰	۲-۵-۱-۱- عده طلاق زنان غیر حامل.....
۶۲	۲-۵-۱-۲- عده طلاق زنان حامل.....
۶۳	۲-۶-۱- عده انفساخ و فسخ نکاح.....
۶۳	۲-۶-۱-۱- عده انفساخ نکاح.....
۶۳	۲-۶-۱-۲- عده انفساخ به سبب رضاع طاری.....
۶۳	۲-۶-۱-۳- عده انفساخ به سبب مسلمان شدن زوجه شخص کافر.....
۶۴	۲-۶-۱-۴- عده انفساخ به سبب ارتداد زوج.....
۶۴	۲-۷- عده زن بعد از ارتداد.....
۶۴	۲-۸- عده زن بعد از اسلام و بقای شوهر بر کفر.....
۶۵	۲-۹- عده لعان.....
۶۵	۲-۱۰- عده زن کتابی.....
۶۵	۲-۱۰-۱- عده در مقابل همسر هم مسلک خود.....
۶۶	۲-۱۰-۲- عده زن اهل کتاب در مقابل همسر مسلمان.....
۶۶	۲-۱۱- عده زنا.....

۶۷	فصل سوم: عدم لزوم عده.....
۶۸	۱-۳- زنان فاقد عده.....
۶۸	۱-۱-۳- عدم نزدیکی.....
۶۹	۲-۱-۳- صغر.....
۶۹	۱-۳-۱-۳- یائسگی.....
۶۹	۱-۱-۳-۱-۳- شناخت یائسه.....
۷۰	۲-۳-۱-۳- نظریات مربوط به سن یائسگی.....
۷۰	۱-۲-۳-۱-۳- نظریه شصت سال.....
۷۰	۱-۱-۲-۳-۱-۳- مستندات این نظریه.....
۷۱	۱-۱-۱-۲-۳-۱-۳- دلیل اول - روایات.....
۷۴	۲-۱-۱-۲-۳-۱-۳- دلیل دوم - قاعده امکان.....
۷۴	۳-۱-۱-۲-۳-۱-۳- دلیل سوم - اطلاق روایات صفات.....
	۵-۱-۱-۲-۳-۱-۳- دلیل پنجم - عدم قابلیت موضوع برای تحقق حکم استحاضه قبل
۷۶	از شصت سال.....
۷۷	۲-۲-۳-۱-۳- نظریه ی پنجاه سال:.....
۷۷	۱-۲-۲-۳-۱-۳- مستندات این نظریه.....
	۳-۲-۳-۱-۳- نظریه ی احتیاط بین تروک حائض و اعمال مستحاضه بین ۵۰ تا شصت سال
۷۸	برای زنان قریشی و پنجاه سال برای غیر قریشی:.....
۷۸	۱-۳-۲-۳-۱-۳- مبانی و مستندات این نظریه.....
۷۹	۴-۲-۳-۱-۳- نظریه ی پنجاه سال برای زنان غیر قریشی و شصت سال برای قریشی.....
۷۹	۱-۴-۲-۳-۱-۳- مبانی و مستندات نظریه ی.....
۸۰	۱-۱-۴-۲-۳-۱-۳- روایات:.....
۸۲	۱-۱-۱-۴-۲-۳-۱-۳- چگونگی جمع بین روایات توسط این گروه از فقها.....
۸۳	۵-۲-۳-۱-۳- نظر فقهای غیر امامیه.....
۸۴	۲-۳-۱-۳- عدم لزوم عده بر زن یائسه.....
۸۶	۴-۱-۳- زنان بدون رحم.....
۸۶	۱-۴-۱-۳- تعریف زنان نابارور و اقسام آن.....
۸۶	۱-۱-۴-۱-۳- تعریف زنان نابارور.....

۹۷	۳-۱-۴-۲- دلایل عدم عده
۹۷	۳-۱-۴-۲-۱- عدم بارداری
۹۸	۳-۱-۴-۲-۲- عدم قاعدگی
۱۰۰	۳-۱-۴-۲-۳- تعارض برخی روایات
۱۰۰	۳-۱-۴-۴- رفع تعارض روایات
۱۰۴	فصل چهارم: عده در کشورهای اسلامی و غیر اسلامی
۱۰۵	۴-۱- عده در کشورهای اسلامی
۱۰۶	۴-۱-۱- مراکش
۱۰۶	۴-۱-۲- سوریه
۱۰۷	۴-۱-۳- مصر
۱۰۸	۴-۱-۴- عراق
۱۰۸	۴-۱-۵- هندوستان
۱۰۸	۴-۲- کشورهای غیر اسلامی
۱۰۸	۴-۱-۲- فرانسه
۱۱۰	۴-۲-۲- ایتالیا
۱۱۲	۴-۲-۳- انگلستان
۱۱۳	۴-۲-۴- ژاپن
۱۱۳	۴-۲-۵- ایالات متحده آمریکا
۱۱۴	۴-۲-۶- کشورهای سوسیالیستی
۱۱۶	نتیجه گیری و جمع بندی مطالب
۱۱۹	فهرست منابع
۱۱۹	منابع عربی
۱۲۵	منابع فارسی
۱۲۸	منابع انگلیسی
۱۲۸	نشریات
۱۲۹	نرم افزار

فصل اول

کلیات

۱-۱- معرفی مسئله

مطابق مقررات اسلامی و قوانین موضوعه پس از انحلال نکاح بر زنی که رابطه زوجیتش منحل شده لازم است تا مدت معینی از ازدواج مجدد خودداری نماید، این زمان انتظار در فقه و قانون به نام عده شناخته شده؛ و موضوع احکام و مقررات گوناگون قرار گرفته است. نگهداری عده میان اقوام و ملل پیش از اسلام نیز بوده است، ولی از آنجا که آنان برای زن هیچ شأن و منزلتی قائل نبوده و با آنان بسان کالا برخورد می کردند، برای عده نیز سنن و تشریفات غیر انسانی و ظالمانه ای را اعمال می نمودند؛ به طوری که در بیشتر قبائل عرب متداول بود که چون مردی از دنیا می رفت پدر یا برادر یا خویشاوند دیگری، ردا بر سر زن می افکند و او را به ارث می برد یا مانع از ازدواج وی با دیگری می شد و بدین ترتیب مال و میراثش را به تصرف خود در می آوردند که این سنت مذموم و ناپسند با ظهور دین اسلام و نزول آیه ۱۹ سوره مبارکه نساء منع گردید^۱. همچنین برخی زنان قبائل عرب در وفات شوهر به اقتضای آداب و سنن محیط، بایستی حداقل یکسال تمام یا تا آخر عمر بر بالای قبر شوهر خود خیمه ای سیاه و چرکین اقامه نموده و لباس های مندرج و کتیف با رنگ های مشمئز کننده به صورتی که حاکی از عزا بوده بپوشند و از هرگونه زینت و آرایش و حتی تنظیف و شستشو نیز بر کنار باشند و همواره در آن خیمه به سر برند و به هلع^۲ و تعزیه پردازند و کسانی که می خواستند بعد از اتمام یکسال یا بیشتر، از عده خارج شوند باید گوسفند یا حیوان دیگری را مدتی گرسنه و تشنه نگه می داشتند سپس انقدر حیوان را می زدند تا بمیرد و بعد سرگین شتر یا حیوان دیگری را برداشته و به نقطه دوری (کنایه از دور افکندن مصیبت ایام عده از سوی زوجه) پرتاب می کردند و بدین ترتیب از عده بیرون می آمدند.^۳

۱- خزائلی، محمد، احکام قرآن، صص ۹۹-۱۰۰.

۲- ناشکیبایی، به سخت ترین نوع جزع اطلاق می شود. (انواری، حسن، فرهنگ بزرگ سخن، ج ۸، ص ۸۳۶۹).

۳- نوری، یحیی، اسلام و عقاید بشری یا جاهلیت و اسلام، ص ۶۱۷.

۲-۱- بیان اهمیت مسئله

این تکلیف (عده) آثار فقهی و حقوقی بسیاری به دنبال داشته و محدوده آن بسیاری از زنان اجتماع را در بر می‌گیرد بنابراین شناخت دقیق این مسئله و تشخیص بازه زمانی آن امروزه نسبت به حالات و وضعیت‌های مختلف زنان از اهمیت بسیاری برخوردار است، خصوصاً این که امروزه با پیشرفت علم پزشکی و امکان اخراج رحم، سوالات جدیدی نیز مطرح می‌شود.

۳-۱- پیشینه تحقیق درباره مسئله

گرچه در خصوص گونه‌های مختلف عده در کتب فقهی مباحث زیادی ارائه شده لیکن تا کنون تحقیقات اکادمیک و منظم در محافل دانشگاهی که به صورت پایان نامه و رساله دکتری ارائه شده باشد مشاهده نشده است، افزون بر اینکه در حوزه‌های علمی و میان فقیهان بزرگ پرسش‌های اصلی و فرعی در خصوص گونه‌های مختلف عده و ملاک و میزان آن جنبه‌هایی از ابهام و مسایل مجهول را در بر دارد، لذاست که نویسنده در این نوشتار در مقام بیان نوآوری‌ها به مباحثی همچون مبدا تریص در طلاق غایب مفقودالاثرا، عده زنان مطلقه فاقد رحم، و نیز بررسی قوانین کشور های اروپایی، آمریکایی و آسیایی و پاسخ به این سوال که آیا با توجه به مسائل روز و امکان آگاهی از پاک بودن رحم توسط پیشرفت‌های پزشکی، این نهاد حقوقی هنوز در آن کشورها ضروری تلقی می‌شود یا خیر؛ پرداخته است

۴-۱- سوال‌های اصلی و فرعی

از منظر فقهی این سوال مطرح است که اگر زنی به سن عادت ماهانه رسیده اما به دلایلی رحم خویش را خارج نماید، آیا عده طلاق بر او واجب است؟
قبل از پاسخ این نکته باید روشن گردد که اساساً مقتضای قاعده‌ی اولیه مستنبط از ادله و نصوص شرعیه در مورد زنان مطلقه چیست؟ آیا مقتضای قاعده مزبور در خصوص تمام زنان مطلقه، وجوب عده و لزوم اعتداد است مگر در موارد استثناء (مثل صغیره یا نسه و...) یا برعکس چنین قاعده کلی وجود ندارد، بلکه در هر مورد و مصداق خاصی باید به ادله‌ی خاص آن مورد رجوع شود؟ بدیهی است در صورت مثبت بودن پاسخ هرگاه در مورد خاصی (مانند زنان فاقد رحم) دلیلی بر لزوم عده یا نفی آن در دست نباشد باید به استناد قاعده مزبور عده واجب باشد و چون در این مورد اعتداد به عادت ماهانه

امکان‌پذیر نیست ناچار عده این قبیل زنان باید برحسب شهور انجام گیرد.

۱-۵- فرضیه

به نظر می‌رسد زنی که رحم ندارد، عده داشته باشد.

۱-۶- روش تحقیق

روش تحقیق در این پایان‌نامه کتابخانه‌ای است و برای گردآوری و تنظیم آن به کتابخانه‌های برخی دانشگاه‌ها و مراکز علمی مراجعه شده است و در این میان تا حد امکان اکثر منابع موجود، اعم از منابع فقهی و عمدتاً فقه امامیه و حقوقی و مقالاتی که در ارتباط با موضوع مورد بحث بوده‌اند، مورد توجه قرار گرفته است.

۱-۷- مفهوم عده

کلمه‌ی عده به کسر عین و فتح دال مشدد، اسم مصدر اعتداد و از ریشه عدد گرفته شده که جمع آن عدد است.^۱ واژه عده در لغت به معنای، گروه و شمار کردن آمده است. مانند «وکل شیء احصیناه عدداً» (جن، ۲۸). عده زن مطلقه مدت معدودی است که بایستی در آن مدت زمان از ازدواج خودداری کند.^۲ «اذا طلقتم النساء فطلقوهن لعدتهن و احصوا العده» (طلاق، ۱) عده در لغت به معنای جماعت و گروه نیز آمده است: «رأیت عده رجال و عده النساء» (جماعتی مرد و زن را دیدم) همچنین «عندی عده کتب» (تعدادی کتاب نزد من است).^۳

عده در اصطلاح فقهی عبارت است از: «مدت زمانی که زن بعد از منحل شدن نکاح به سبب فوت شوهر یا از حیث اطمینان از پاک بودن رحمش از اب مرد یا به جهت تعبد شرعی با فرض یقین به برائت رحم، بایستی صبر کرده و از ازدواج امتناع کند».^۴

مرحوم شهید ثانی در مسالک الافهام می‌نویسد: شرعاً اسم لمدّة معدودة تتریص فیها المرأة لمعرفة برائة

۱ - راغب اصفهانی، ابی القاسم، المفردات فی غریب القرآن، ص ۳۲۴، قرشی، علی اکبر، قاموس قرآن، ج ۴، ص ۲۹۹.

۲ - فیومی، احمد بن محمد بن علی، المصباح المنیر فی غریب شرح الکبیر الرافضی، ص ۳۹۶.

۳ - نجفی، محمد حسن، جواهر الکلام فی شرح شرایع الاسلام، ج ۳۲، ص ۲۱۱.

۴ - بحرانی، یوسف، حدائق الناظره، ج ۲۵، ص ۳۹۱؛ حلی (علامه)، حسن بن یوسف بن مطهر، تبصره المتعلمین، ص ۱۴۷.

رحمها او للتعبد او التفجع علی الزوج وشرعت صیانة للأنسب و تحصیناً لها من الاختلاط»^۱ (عده از دیدگاه شرعی زمان معینی است که در آن زمان زن باید به جهت اطمینان از برائت رحم از حمل یا به سبب مرگ شوهر صبر نماید، عده به منظور صیانت نسب‌ها و جلوگیری از آمیخته شدن آنها با یکدیگر تشریح شده است).

در آیات متعددی از قرآن کریم به مشروعیت و لزوم عده برای زنان پس از انحلال نکاح تصریح شده است، مانند: «والمطلقات یتربصن بأنفسهن ثلاثة قروء» (بقره، ۲۲۸)؛ «واللائئ یتسن من المحیض من نسائکم ان ارتبتم فعدهن ثلاثة اشهر و اللائئ لم یحضن و اولات الأحمال أجلهن أن یضعن حملهن...» (طلاق، ۴)؛ «والذین یتوفون منکم و یذرون ازواجاً و یتربصن بأنفسهن اربعة اشهر و عشراً» (بقره، ۲۳۴)؛ «ثم طلقتموهن من قبل أن تمسوهن فمالکم علیهن من عده تعتدونها» (احزاب، ۴۹). ماده ۱۱۵۰ ق.م. نیز در تعریف عده مقرر داشته: «عده عبارت است از مدتی که تا انقضای آن زنی که عقد نکاح او منحل شده است، نمی‌تواند شوهر دیگری اختیار کند.»

۸-۱- فلسفه عده

بی‌شک زمانی که قرآن نازل شد عفت جنسی میان زن و مرد عرب یک سنت مقبول و فراگیر نبود و در عوض نکاح یک زن با چند مرد مقبولیتی تمام داشت.^۲ پروفیسور کینگ گریک درباره اخلاق جنسی اعراب می‌گوید: «طوری مردم عربستان - قبل از اسلام - از لحاظ جنسی، بدون قید بودند که عفت نزد آنها مفهوم نداشت.»^۳

امروزه نکته مهمی که از اسناد و مدارک برجای مانده از حیات اجتماعی اعراب در قبل از اسلام برمی‌آید این است که زن ارزش و منزلت چندانی در نزد اعراب نداشت، به گونه‌ای پس از فوت شوهر، ذکوری از خویشان شوهر پوششی را که عبارت از پارچه، پرده و یا چیزی نظیر آنها بود، بر خیمه زنی که شوهرش مرده بود، می‌افکند و او را به جمع تصرفات و تملکات خویش الحاق می‌ساخت.^۴

۱ - جبعی عاملی (شهید ثانی)، زین الدین، مسالک الافهام، ج ۹، ص ۲۱۳.

۲ - حکیم پور، محمد، حقوق زن در کشف سنت و تجدد، تأملی در مبادی هرمنوتیک حقوق زن، ص ۸۹.

۳ - گریک، کنیت، قرآن را چگونه شناختم، ص ۱۰-۱۱.

۴ - رازی، ابوالفتوح، روض الجنان و روح الجنان فی تفسیر القرآن، ج ۱، ص ۷۳۹.

بنابراین قرآن کریم طلاق زن و شوهر و ازدواج مجدد آنها را که تا پیش از این در بسیاری موارد غیرمجاز تلقی می شد جایز شمرد و علاوه بر تشریح عده، مزایایی را برای زن مطلقه مانند تأمین نفقه و مسکن از سوی شوهر تا اتمام دوره عده در نظر می گیرد. چرا که در اسلام همواره حقوق و تکالیف به همراه یکدیگر در کنار هم و به صورت عادلانه و در جهت پیشرفت و تکامل انسانی تشریح می شوند البته عده از احکام تأسیسی اسلام نیست و نگهداری عده در بین اقوام و ملل پیش از اسلام نیز وجود داشته است؛ لیکن احکام آن تابع نظام خاصی نبود و زن را در اکثر موارد در شرایط سخت و دشواری قرار می داد. اسلام با اهداف خاصی برای زنان پس از انحلال نکاح از طریق طلاق یا فوت شوهر، عده قرار داده و آن را تابع نظام و مقررات خاصی قرار داده است. بنابراین اسلام با تشریح عده هم در برابر بی بند و باری جوامع و سختگیری های بیجا و بی دلیل ایستاد و هم بر قوانین نامناسب خط بطلان کشید و نظام متناسبی جهت رعایت مصالح زن و شوهر تنظیم نمود.

قرآن کریم فلسفه عده را ظهور تکوین جنین در رحم و نیز فراهم کردن شرایطی جهت امکان بازگشت شوهر به زن در طلاق رجعی بیان کرده است (بقره، ۲۲۸). تصریح قرآن به موضوع عده، سبب شده است که برخی از فقها نگهداری عده پس از انحلال نکاح توسط زن را امری تبعیدی دانند و در هر حال رعایت آن را واجب شمرند.

باتوجه به موارد گفته شده می توان فلسفه تشریح عده را اینگونه دسته بندی کرد:

۱-۸-۱- جلوگیری از اختلاط نسب^۱

بدیهی ترین فلسفه نگهداری عده برای زنی که رابطه ی زوجیت او منحل شده جلوگیری از اختلاط نسب است.^۲ زن برای اطمینان از پاکی رحم از جنین به مدت معینی از ازدواج مجدد خودداری می کند تا اختلاط نسب پیش نیاید. به همین دلیل است که زن یائسه، زوجه صغیره و زن غیر مدخوله از نگهداری عده معاف هستند. البته می توان گفت این حکم در رابطه با زنان فاقد رحم که عدم وجود طفل در ایشان امری بدیهی است غیرقابل تسری است.

۱ - ر.ک: زیدان، عبدالکریم، المفصل فی احکام المراه و البیت المسلم فی الشریعه الاسلامیه، ج ۹، ص ۱۲۲، شفائی، محسن، طلاق در مذاهب، ص ۵۴؛ واحدی، قدرت الله، طلاق، ص ۲۴۲.

۲ - فیض، علیرضا، مبادی فقه و اصول مشتمل بر: بخشی از مسائل آن دو علم، ص ۱۳۵.

۱-۸-۲- امکان رجوع شوهر در طلاق رجعی

خداوند متعال در این رابطه می‌فرماید: «و شوهرانشان اگر سر آشتی دارند به بازآوردن آنان در این مدت (عده) سزاوارتراند» (بقره، ۲۲۸) می‌توان گفت عده طلاق مهلتی است برای تأمل، تفکر و بازگشت به زندگی زناشویی. در این مدت زن و شوهر می‌توانند درباره کانون خانوادگی و سرنوشت خود و فرزندان‌شان نیک بیاندیشند، قانون‌گذار به شوهر امکان و فرصت داده که در صورت پشیمانی از گسستن رابطه زناشویی، با رجوع خود اثر طلاق را از میان ببرد و زندگی مشترک را بدون اشکال از سرگیرد، به همین دلیل زنان در طلاق رجعی مستحق نفقه هستند و به مرد در قرآن کریم امر شده است که زن را در خانه خود نگه دارد.

۱-۸-۳- احترام به شوهر پس از فوت

عده وفات نسبت به عده طلاق طولانی‌تر می‌باشد و شامل زنان یائسه و غیرمدخوله که از عده طلاق معاف هستند نیز می‌شود. در رابطه با تشریح عده وفات می‌توان به صراحت گفت که تنها دلیل و هدف اطمینان از پاکی رحم نیست، بلکه حفظ حرمت و وفاداری زن به زندگی زناشویی با مرد است.^۱

۱-۸-۴- حفظ حرمت زندگی مشترک پس از طلاق

برخی حقوق‌دانان رعایت حرمت زندگی زناشویی را در مورد عده‌ی طلاق نیز از دلایل لزوم رعایت عده برشمرده‌اند. این عده معتقدند که رابطه‌ی نکاح، هر قدر ناپایدار و ملال‌آور باشد، محترم است و احترام آن اقتضا می‌کند که زن نتواند بلافاصله پس از انحلال نکاح از نو ازدواج کند.^۲ سوالی که ممکن است ذهن با آن روبرو شود این است که باتوجه به تفاوت زمانی عده فوت و عده طلاق آیا حرمت زندگی زناشویی قبل از طلاق کمتر از زندگی زناشویی پیش از فوت زوجه است؟! می‌توان این سوال را اینگونه توجیه کرد که زن یا مرد در طلاق به خواست و اراده خود زندگی زناشویی را از بین می‌برند ولیکن مرگ واقعه‌ای است که بدون اراده طرفین و در اثنای زندگی مداوم زناشویی اتفاق می‌افتد.

۱ - همان، زیدان، همان، ص ۱۲۳.

۲ - همان.

۱-۸-۵- تعبدی بودن

دسته ای عده را حتی در مواردی که زن از عدم وجود فرزند در رحم اطمینان دارد واجب می‌دانند.^۱ این فلسفه راجع به احکامی است که با فلسفه برائت رحم متناقض است. مانند قولی که عده طلاق را با زنی که با او از دبر آمیزش شده باشد، واجب می‌داند.

حاصل بحث فلسفه تشریح عده آن است که بنابر دلایلی که در نص صریح قرآن بیان شده است، اصل لزوم نگهداری عده در طلاق با هدف اطمینان از برائت رحم از جنین و امکان رجوع مرد به زن در طلاق رجعی، تشریح شده است. در مورد دیگر دلایل بیان شده در زمینه طولانی‌تر بودن زمان عده وفات نسبت به عده طلاق، تفاوت در مدت عده طلاق ناشی از نکاح دائم یا منقطع، لزوم نگهداری عده وفات بر زنان یائسه و غیر مدخوله، وجوب نگهداری عده طلاق برای زنی که با او از دبر آمیزش شده است، معمولاً با رجوع به برخی روایات یا نظریه حقوقدانان مورد توجیه و تبیین قرار گرفته است و تحقیق و بررسی مجدد و عمیق‌تری را طلب می‌کند. هرچند باید بگوییم اصل وجود عده به عنوان یک قاعده کلی برای تأمین همه‌ی فلسفه‌های گفته شده، وضع شده است. اگرچه در پاره‌ای موارد جزئی، آن فلسفه‌ها وجود نداشته باشد؛ چرا که می‌توان گفت همواره از دیدگاه عقل انسان پس از حدوث تغییرات و مشکلات بزرگ در زندگی نیاز به گذشت زمان جهت تسلط کامل بر نفس خود و به دست آوردن سلامت قوا و اندیشه دارد و طلاق و مرگ نیز از جمله تغییرات مهم در زندگی انسان هستند و با این که رعایت عده تکلیفی است برعهده زنان، لیکن برخورداری از حقوقی چون نفقه و زندگی در منزل اولیه به آنان این امکان را می‌دهد که بدون دغدغه، آرامش اولیه خود را به دست آورند و بهترین تصمیم را برای آتیه زندگی خود بگیرند.

۱-۸-۶- حفظ حیات جنین

تشریح عده در صورت بارداری بودن زن، وسیله‌ای برای حفظ حیات جنین است. نگهداری عده برای زنان باردار در صورت منحل شدن نکاح یا نزدیکی به شبیه برای جلوگیری از اختلاط انساب نیست؛ بدین دلیل که بعد از انعقاد نطفه مدتی رحم بسته می‌شود و تا وضع حمل، زن دوباره نمی‌تواند

۱ - همان.

۲ - همان.